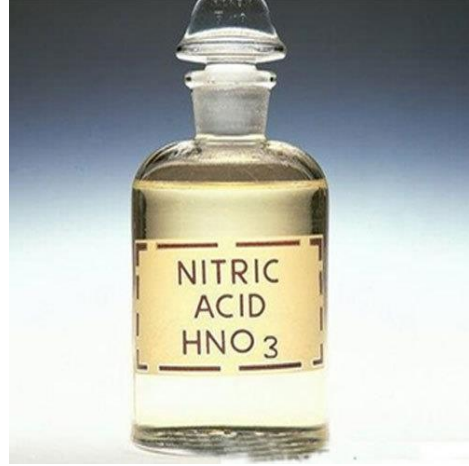

Image courtesy of JSC Gr

Asit Üretimi

SEKTÖREL UYGULAMA KILAVUZU
(TASLAK)

*Sanayiden Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Belirlenmesi ve Azaltılmasına Yönelik
Uygulamanın Kolaylaştırılmasının Sağlanması Projesi*

İçindekiler

1. GİRİŞ.....	1
2. ASİT ÜRETİMİ	2
2.1. Sülfürik Asit Üretimi.....	2
2.1.1. SO ₂ kaynağı	2
2.1.2. SO ₂ - SO ₃ dönüştürme adımı	4
2.1.3. SO ₃ 'ün Absorpsiyonu	4
2.2. Fosforik Asit Üretimi	5
2.3. Nitrik Asit Üretimi	7
2.4. Claus (Klaus) Prosesi	10
3. EMİSYON KAYNAKLARI	14
3.1. Sülfürik Asit Üretiminden Kaynaklanan Emisyonlar	14
3.2. Fosforik Asit Üretiminden Kaynaklanan Emisyonlar	14
3.3. Nitrik Asit Üretiminden Kaynaklanan Emisyonlar	15
3.4. Claus Tesisinden Kaynaklanan Emisyonlar	15
4. EMİSYON AZALTIM/KONTROL TEKNİKLERİ.....	16
4.1. Sülfürik Asit Üretiminden Kaynaklanan Emisyonların Azaltım/Kontrol Teknikleri... ..	16
4.2. Fosforik Asit Üretiminden Kaynaklanan Emisyonların Azaltım/Kontrol Teknikleri.. ..	17
4.3. Nitrik Asit Üretiminden Kaynaklanan Emisyonların Azaltım/Kontrol Teknikleri.....	17
4.4. Claus Prosesinden Kaynaklanan Emisyonların Azaltım/Kontrol Teknikleri	18
5. ÖLÇÜM VE İZLEME	20
5.1. Sülfürik Asit Üretiminden Kaynaklanan Emisyonlarda Ölçüm ve İzleme	20
5.2. Fosforik Asit Üretiminden Kaynaklanan Emisyonlarda Ölçüm ve İzleme.....	21
5.3. Nitrik Asit Üretiminden Kaynaklanan Emisyonlarda Ölçüm ve İzleme.....	21
5.4. Claus Prosesinden Kaynaklanan Emisyonlarda Ölçüm ve İzleme.....	22
6. KAYNAKLAR.....	23

1. GİRİŞ

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı için hazırlanan ve T.C. Kalkınma Bakanlığı tarafından desteklenen “Sanayiden Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Belirlenmesi ve Azaltılmasına Yönelik Uygulamanın Kolaylaştırılmasının Sağlanması Projesi” kapsamında hazırlanan bu Sektörel Uygulama Kılavuzları dizisi, sanayi tesislerindeki emisyon kaynaklarının ve bu kaynaklardan atmosfere verilen emisyonların belirlenmesi, emisyonların ölçümü ve izlenmesi ile bu emisyonların önlenmesi/azaltılması amacıyla ilgili sanayi tesisi çalışanları ve Bakanlık çalışanlarına yol gösterici olması amacıyla hazırlanmıştır. Bu kılavuzlarla;

- Bakanlık merkez ve taşra teşkilatları tarafından yürütülen tesis inceleme, kontrol ve denetim işlemlerinin kolaylaştırılması ve ülke çapında eş uygulamanın sağlanması,
- Sektördeki tesisler ile bunlara ölçüm hizmeti veren kurum ve kuruluşların ölçüm/izleme çalışmalarında uygulama birliğinin sağlanması,
- Tesislerin izin ve denetim süreçlerinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na yapacakları beyanlarda veri kalitesinin yükseltilmesi,
- Tesislere emisyon azaltma ve kontrol çalışmalarında yardımcı olunması hedeflenmektedir.

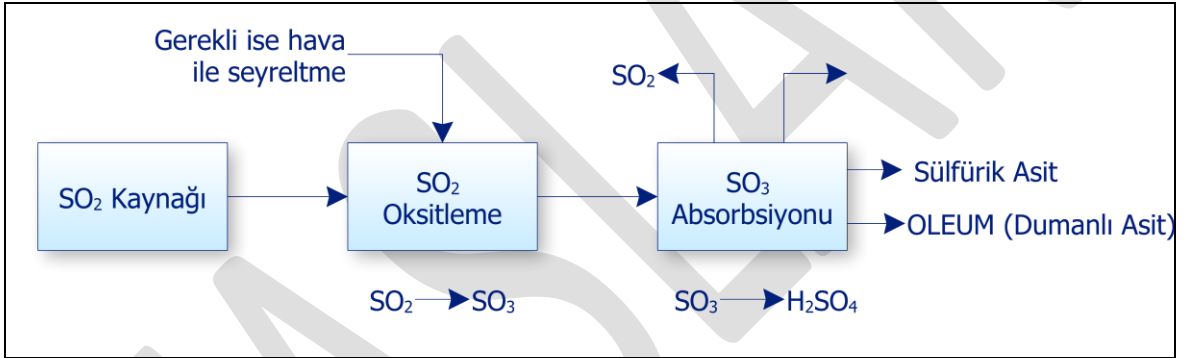
Asit üreten tesisleri ele alan bu kılavuz kapsamında, öncelikle sektörde yaygın olarak kullanılan üretim süreçleri tanıtılmış, daha sonra bu süreçlerde emisyon oluşumuna neden olan kaynaklar belirlenmiş, emisyonların ölçümü ve izlenmesi ile emisyon azaltım teknikleri konusunda bilgiler verilmiştir.

2. ASİT ÜRETİMİ

2.1. Sülfürik Asit Üretimi

Sülfürik asit dünyada en çok üretilen kimyasal maddelerin başında gelir. Üretim prosesinin esası SO_2 (kükürt dioksit) gazının üretilip, SO_3 haline (kükürt trioksit) oksitlendikten sonra suyla yıkanmasına dayanır. Aslında SO_3 su yerine derişik sülfürik asitte absorbe edilir, ardından su eklenir. SO_2 üretimi elementel kükürt (S) ile başlatılabilir. Alternatif olarak atık baca gazlarında bulunan (hidrojen sülfür) H_2S ve diğer kükürtlü gazlar oksitlenerek, kullanılmış sülfürik asit temizlenerek, sülfürlü mineraller (örneğin pirit) kavrulurken çıkan SO_2 ile de çalışılabilir. Demir dışı metallerin sülfürlerinden yapılan metalürjik işlemler, birçok ülkede çevre sorunlarının çözümüne de destek vermektedir. Bu nedenle sülfürlü mineral kavurma işlemleri SO_2 üretiminin en iyi kaynakları haline gelmiştir.

Şekil 1’de verilen akım şeması, sülfürik asit üretiminin ana adımlarını göstermekte olup bu adımların detayları aşağıda verilmiştir.

Şekil 1. Sülfürik asit üretiminin adımları

2.1.1. SO_2 kaynağı

Elementel kükürt: Sıvılaştırılmış kükürt ile başlanabilir. Bu takdirde doğal gaz, kömür veya ham petrolün içinde safsızlık olarak bulunan kükürdün giderim işlemlerinden biri olarak Claus prosesi uygulanmışsa, bu tesisten gelen sıvı kükürt ile oksidasyon yapılır. Sıvı kükürt gemi, tren ve karayolu tankerleri ile taşınmaya elverişlidir.

Sülfürlü (Piritik) mineraller: Flotasyon işlemleri ile zenginleştirilen mineraller çok küçük boyutlardadır. Daha sonraki kurutmanın derecesine göre farklı nem derecesinde olabilirler. Piritli cevher içeriğinde demir, bakır, çinko, arsenik gibi elementler ana mineral veya safsızlık olarak bulunabilir. İnce toz halinde pirit sevkiyatı ve depolanması sırasında üstleri kapalı olmalıdır.

Diğer metalik sülfürler: Metalik bakır çoğunlukla sülfür mineralinden elde edilmektedir. Bakır konsantresi tesislerinden büyük miktarda kükürt oksit gazları çıkar ve bunlar sülfürik asit üretimine sevk edilen yan ürün sayılır. Benzer şekilde çinko ve kurşun da sülfür

bileşikleri halindeki mineral yataklarından pirometalurjik yöntemlerle elde edilir. Hepsinde ortak başlangıç, cevherlerin önceden flotasyonla zenginleştirilmesidir. Yine hepsinden çıkan çok miktardaki SO₂ gazları yan üründür ve kurulacak bir sülfürik asit tesisinin ana girdisi olabilir.

Metalurjik tesislerden gelen SO₂ gazı: Sülfürik asit üretilirken bu gazların duman, aerosol ve tozlardan; ayrıca soğuyunca kondanse olan metal (Zn, Bi, Sb, Cd, Pb vb.) buharlarından ve mineral veya yanma kökenli ametallerden (hidrojen florür-HF, hidrojen klorür-HCl, SO₃, karbonmonoksit-CO) temizlendikten sonra sülfürik asit tesisine girmesi gerekir. Bu temizlik işlemi, toz ve duman/aerosoller için elektrostatik filtrelerle yapılır. Ayrıca gazlar civa buhar ve bileşiklerini de içerebilir. Bu nedenle gaz yıkama sistemleri kullanılır.

Organik kimyasalların üretiminden gelen kullanılmış asitler: Bazen çelik ve titanyum oksit gibi inorganik tesislerden de kaynaklanan, ama en çok organik kimyasal üretim tesislerindeki organik madde sülfonlanması işlemlerinden atık olarak boşaltılan kirlenmiş sülfürik asitin temizlenmesi ile de temiz sülfürik asit elde edilebilir. Örneğin, petrol rafinerilerdeki alkilleme, kimya sanayindeki nitrolama ve sülfonlama işlemleri önemli miktarda kirli asit kaynaklarıdır. Bu asitler, sülfürik asit nakliye normlarına göre deniz, demir veya kara yoluyla tankerlerle temizleme tesisine getirilir. Boşaltım sırasında tankta bulunan gaz fazda organik buharlar da olabileceğinden azotla takviyeli alev almayan ekipmanlar kullanılır. Bu ekipmanların gaz çıkışları termal oksitliyecilere bağlanıp yakılır. Asit kısmı korozyona dayanıklı depolara, uygun malzemeden yapılmış pompa ve borular kullanılarak basılır.

H₂S ve diğer indirgenmiş kükürtlü gazlar: Tekstil elyafı (özellikle viskos prosesi) işletmeleri H₂S, karbondisülfür (CS₂) gibi indirgenmiş kükürtlü gazlar içerebilir. Doğal gaz içinde çoğunlukla H₂S şeklinde bulunan indirgenmiş kükürtlü bileşikler (RSC) petrol içinde daha farklı organik formlarda da olabilmektedir. Rafinerilerde petrolün distilasyon ürünlerinde kalan bu bileşikler, yüksek basınç ve sıcaklıktaki reaktörlerde katalitik olarak hidrojenle reaksiyon verir ve H₂S olarak uzaklaştırılır. Ham petrol damıtmadan gelenler gibi, fuel oilden sentez gazı üretirken de H₂S ve SO₂ şeklinde atık gazlar ortaya çıkar. Ağır yağlarda ve residü içerisinde kalan kükürtlü bileşikler ise, bu maddelerin daha hafif fraksiyonlara parçalanması işlemleri sırasında (kraking) da H₂S haline dönüşmektedir. Normal rafinasyon koşullarında gaz halde bulunan H₂S atık gaz akımlarında toplanarak rafineri yakıt gazına karışır. Yanma sonrasında yüksek SO₂ emisyonuna neden olur.

Sonuç olarak yanma artığı, yakıt temizleme, endüstriyel proses ve metalürjik işlemlerden gelen SO₂ gazları; ayrıca H₂S içeren gaz karışımlarının da yakılmasıyla SO₂ elde edilir. Varsa organik içerikten ayrılan SO₂ gazı sülfürik asit üretimine gönderilebilir.

2.1.2. SO₂ - SO₃ dönüştürme adımı

Bu adımda $\text{SO}_2 + 1/2\text{O}_2 \rightarrow \text{SO}_3$ reaksiyonu gerçekleştirilir. Bu dönüşümün verimi; ortamın sıcaklık, basınç ve reaktif madde konsantrasyonlarına bağlıdır. Reaktörün soğutması, fazla oksijen verilmesi, SO₃'ün hızla reaktörden uzaklaştırılması, yüksek basıncın varlığı ve sıcaklık düşürücü uygun katalizörler, reaksiyon süresinin uzatılması gibi faktörler SO₃ dönüşüm verimini yükseltir. Ama en önemlisi giren gazlardaki SO₂'nin yüksek konsantrasyonda olmasıdır.

2.1.3. SO₃'ün Absorpsiyonu

Sülfürik asit SO₃'ün su ile absorpsiyonu ile elde edilir. Absorpsiyon en az %98'lik (%98,5-99,5) asit üretir. Bu sırada 70-120 °C arası gibi geniş bir aralıkta ortam sıcaklığı oluşur. Giren ve çıkan gazların sıcaklığı, nemi, SO₃'ün absorberden kaçıp kaçmadığı, bacadaki duman görüntüsü yaratan damlacıkları engelleyici filtreler vb. ayrıntılar asit verimini etkiler.

Son işlemler adımımda elde edilen konsantre asit, su veya buhar yoğunlaştırucudan geri dönen kondensat ile seyreltilerek, ticari konsantrasyonlar olan %25, %37, %48, %78, %96, %98 H₂SO₄ gibi ürünler elde edilir.

Asit üründe bir miktar SO₂ kalmış olabilir. Bunun soğutma öncesi hava üflenerek ayrılması sağlanır. Böylece ürünün içindeki SO₂ miktarının 20 mg SO₂/kg değerini aşmaması sağlanır. Hava ile sıyrılan SO₂ gazı en başa geri döner.

Temizleme işleminde sülfürik asit üretimine giren SO₂ gazında mevcut olabilecek olan azotlu gazların asit üründen temizlenmesi gerekir. Bu amaçla bazı kimyasal maddeler eklenerek azot bileşikleri, azot gazı (N₂) veya azot oksit (N_xO_y) halinde baca gazıyla atılmak üzere üründen çıkartılır. Bu ekleme maddeleri; üre, dihidrazin sülfat, amidosülfonik asit vb. olabilir.

Renk giderme adımımda metalürji tesisleri yan ürünü olan SO₂ ile elde edilen veya kirli asit temizleyerek elde edilen sülfürik asit, hammaddenin hidrokarbon içeriği nedeniyle siyah renklidir. Siyah rengi gidermek üzere absorpsiyon sırasında hidrojen peroksit eklenebilir.

SO₂ oksidasyonunun istenen hızda meydana gelmesi için yüksek sıcaklıkta ya da katalizör eşliğinde yapılması istenir. Ancak sıcaklığın yükselmesi aynı zamanda oluşan SO₃'ün de SO₂'ye parçalanmasını hızlandırır. Bu nedenle katalizör kullanımı tercih edilir. Katalizör olarak aktif maddesi %4-9 olan vanadyum pentoksit (V₂O₅) ve alkali metal sülfat (örneğin potasyum ve kalsiyum sülfat) karışımları kullanılır. Yüksek çalışma sıcaklığında (minimum 410-430 °C, maksimum 600-650 °C) sıvı halde bulunan bu maddeler silisyum dioksit üzerine yerleştirilmiştir. Katalizörler zaman zaman elenerek tozlardan temizlenir. Bu da katalizörlerin ömrünü kısaltır.

Tozlu veya toz halindeki malzemelerin tesise girişi, nakli ve depolanması işlemleri toz çıkışını minimize edecek şekilde yapılır.

Fosforik asit üretiminde ağırlıklı olarak yaş yöntem kullanılmaktadır. Öğütülmüş fosfat kayası (florapatit türü), mineralin içerdiği kalsiyum oksit oranına karşı gelen stokiometrik (ve en çok % 2-3 serbest asit olacak şekilde) miktarda nitrik, hidroklorik veya sülfürik asitle reaksiyona sokulur. Oluşan ürünler ve parçalanamayan katı maddeler içindeki P_2O_5 ve katı madde içeriğine bakılarak filtreleme işlemlerinden geri kazanılan asitle veya taze asit ilavesi ile işleme devam edilir.

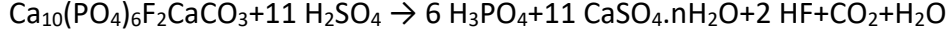
```
graph LR; A[Fosfatlı Mineral] --> D[Reaksiyon Tankı]; B[Sülfürik Asit] --> D; C[Su] --> D; D --> E[Kürleme Tankı]; E --> F[Dehidrat Filtresi]; G[Su] --> F; F --> H[Fosforik Asit (%26-32 P2O5)]; F --> I[CaSO4, H2O (yan ürün)]; I --> J[Seyreltik Fosforik Asit]; J --> D; D --> K[Flash Soğutma]; K --> L[Yoğuşturma]; L --> M[Vakum Bağlantısı]; K --> N[Ventüri Yıkayıcı]; N --> O[Atık Gaz];
```

The flowchart illustrates the production process of phosphoric acid. It begins with the input of **Fosfatlı Mineral**, **Sülfürik Asit**, and **Su** into the **Reaksiyon Tankı** (Reaction Tank). The output of the reaction tank goes to the **Kürleme Tankı** (Filtration Tank). From there, it proceeds to the **Dehidrat Filtresi** (Dehydration Filter). The dehydration filter produces **Fosforik Asit (%26-32 P₂O₅)** and a byproduct, **CaSO₄, H₂O (yan ürün)**. The byproduct is recycled as **Seyreltik Fosforik Asit** (Diluted Phosphoric Acid) back into the reaction tank. Additionally, the reaction tank feeds into a **Flash Soğutma** (Flash Cooling) unit, which then connects to a **Yoğuşturma** (Condensation) unit leading to **Vakum Bağlantısı** (Vacuum Connection). The flash cooling unit also feeds into a **Ventüri Yıkayıcı** (Venturi Scrubber), which produces **Atık Gaz** (Waste Gas).

Sanayiden Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Belirlenmesi ve Azaltılmasına Yönelik Uygulamanın Kolaylaştırılmasının Sağlanması Projesi

Proseste kullanılan hammaddeler; volkanik bir kayaç olan Florapatit $\text{Ca}_{10}(\text{PO}_4)_6(\text{F}, \text{OH})_2$ veya sedimanter bir mineral olan Frankolit $[\text{Ca}_{10}(\text{PO}_4)_{6-x}(\text{CO}_3)_x(\text{F}, \text{OH})_{2+x}]$ olabilmektedir.

Sülfürik asitle çözündürme tankında bir Florapatit [örneğin $\text{Ca}_{10}(\text{PO}_4)_6\text{F}_2\text{CaCO}_3$] şöyle reaksiyon verir:

Çözündürme sırasında ortamın sıcaklığına göre kalsiyum sülfatın kristal formları n sayısına bağlı olarak; dihidrat, hemihidrat ya da tamamen susuz olabilir.

Hava kirleticiler yönünden bakıldığında, yukarıdaki ana reaksiyonun yanı sıra reaktörde meydana gelen başka önemli yan reaksiyonlar da vardır. Örneğin CaF_2 (kalsiyum florür) sülfürik asitle birleşerek hidrojen florür (HF) verebilir. Bu, mineralin florür içeriğine bağlıdır veya elde edilen HF, mineraldeki SiF_4 ile reaksiyona devam ederek, florosilik asit (H_2SiF_6) oluşturabilir. Oluşan bu madde ortamdaki bu reaksiyonların girdi ve çıktı akımlarındaki buhar basıncına bağlı olarak, ortam basıncı ile bir dengeye gelmek gaz haldeki HF ve SiF_4 formlarına geri dönebilir. Ortam sıcaklığı fazlaysa bu parçalanma hızı artar. SiF_4 sulu ortamda hidrolize olarak parçalanır ve silisik asit $[\text{Si}(\text{OH})_4]$ ile florosilik asit (H_2SiF_6) oluşumuna katkı yapar. Bu maddelerin hepsi hava kirletici parametrelerdir ve emisyonları önemle izlenmelidir.

Fosforik asit üretimindeki temel işlemler aşağıda detaylı olarak verilmiştir:

Öğütme: Bazı fosfat mineralleri için sadece parçalanma yeterli görülse de, fosfat kayası kullanıldığında bunun öğütülerek toz hale ($<150 \mu\text{m}$) getirilmesi daha iyi bir reaksiyon verimi getirir. Parçalama ve öğütme işlemleri nemli veya kuru haldeki fosfat kayasına uygulanabilir.

Reaksiyon: Asitle kayayı çözündürme işleminde karıştırma yapılır. Karıştırmalı çözündürme işlemi, bir veya seri bağlı birden fazla reaktör tankında yapılır. Kalsiyum sülfat dihidratın çökmesi $70-80^\circ\text{C}$ 'lerde olur. Bu yüzden reaktörden çıkan karışımın soğutulması gerekir. Soğutma için bir flash soğutucu kullanılır. Burada bazı gazlar da serbest kalır. Bazı tesislerde ise soğutma, hava devridaimi ile çalışan soğutucularla yapılabilir.

Filtrasyon: Fosforik asit çözeltisi, dehidrate kalsiyum sülfat kristallerinden filtre edilerek ayrılır. Ortalama olarak üründe (P_2O_5 üzerinden) ton başına 5 birim (ton) hesabıyla dehidrate kalsiyum sülfat yan ürünü çıkar. Bu büyük oransal fark yüzünden filtrasyon çok kademeli yapılır. Daha öncesinde suyla yapılan yıkama en az iki kademelidir. Filtrasyona yardımcı olması için filtre vakum altında tutulur. Kek, kalsiyum sülfat kristalleri deposuna taşınarak uzaklaştırılır.

Asit deriştirme: Seyreltik olarak elde edilen fosforik asidi konsantre etmek için brlrlerden yanma kaynaklı sıcak atık gazlar kullanılır. Bu amaçla cebri sirkülasyon tipi evaporatörler kullanılmaktadır.

Kalsiyum Sülfat: Dihidrat ve hemihidrat proseslerinin her ikisinde de, tek adımlı kalsiyum sülfat kristallendirme yapıldığında, işletmenin fosfor denkliliği gereğince, giren “P” miktarının sırasıyla % 94-96 ve % 90-94’ünün ürüne geçmesi sağlanır. Kalan fosfor, kalsiyum sülfatla beraber atılmak zorundadır. Bu durumda yeniden çözeltiye alarak ikinci bir kristalizasyon yapmak suretiyle verim yükseltilebilir. Bu da iki kademeli üretim anlamına gelir. Bu amaçla aşağıdaki işlemler uygulanabilir:

- HRC prosesi: İlk adımda hemihidratları ayırmadan önce yan ürün olan altaşının asitlendirilmesi ve yeniden dihidrat haline kristallendirme
- HDH prosesi: İlk adımda hemihidratı ayırıp, ikinci adımda yeniden hemihidrat ayırarak
- DH/HH prosesi: İlk adımda dihidratı ayırıp, ikincide hemihidrat yaparak.

Bunlardan HRC prosesinde altaşını asitle tekrar çözeltiye aldıktan sonra yıkama ile ayırmak suretiyle “Repulping” yapılabilir. Böylece ilk turda tam ayrılmamış fosforik asit kalmışsa onu da kazanmak mümkün olmaktadır.

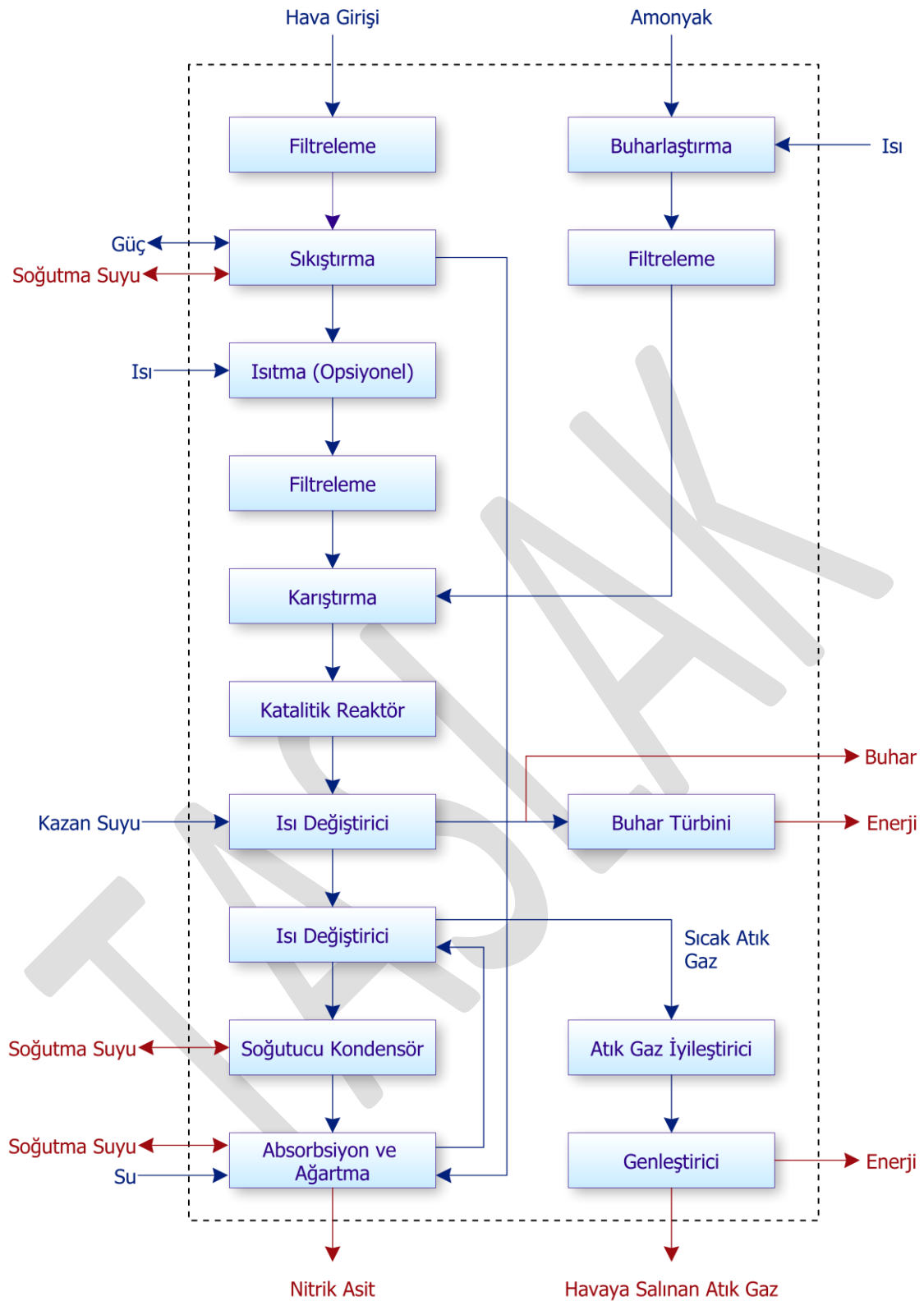
2.3. Nitrik Asit retimi

Nitrik asit üretiminde önce amonyak oksitlenerek nitrik oksit (azot monoksit, NO) elde edilir, daha sonra NO bir kademe daha okside olarak NO₂ (azot dioksit) olur. Son aşamada ise NO₂ gazı su ile absorblanarak nitrik asit (HNO₃) elde edilir. Ostwald prosesi olarak bilinen temel üretim teknolojisinde azot, oksijen ve azot oksitler arasındaki reaksiyonlar karmaşıktır. Örneğin oksidasyon vb. adımlar arasında basınç ve sıcaklık koşullarına göre daha başka azot oksitler de meydana gelir. Ama tesis bazında basit bir anlatım için bu karmaşık aşamalar atlanmış, sadece üç adımda amonyaktan nitrik asit elde etme zinciri anlatılmıştır. Tesisler bazında bu basit reaksiyon zincirini oluşturabilmek için çok sayıda birim işlem ve katalizörlü süreçler uygulanır. Tipik bir nitrik asit üretim tesisinde sırasıyla uygulanan işlemler şekil 3’te şematize edilmiş olup aşağıdaki listelenmiştir;

- Giren havanın filtrasyonu
- Havanın basınçlandırılması
- Hava/amonyak karışımının hazırlanması
- Katalitik amonyak oksidasyonu (platin/rodyum esaslı ve ardından gelerek buharlaşan katalizörü tutmak üzere paladyum örgülü katalizörü)

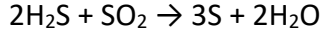
- Reaksiyon ısısından yararlanılarak enerji geri kazanımı ve/veya gazların tekrar ısıtılması işlemi
- Gazların soğutulması
- Gaz basınçlandırma, enerji geri kazanımı ve soğutma işlemleri (sadece dual basınçlı sistemler için)
- Nitrik asite dönüştürülmek üzere NO₂ gazının absorpsiyonu
- Atık gaz (kuyruk gazı) ısıtması
- Atık gazları atmosfer basıncına indirirken, genleşmeden yararlanılarak gaz türbini çalıştırarak elektrik elde edilmesi.

Nitrik asit tesisleri, iki ayrı oksidasyon kademesinde (NH₃'ten NO ve ardından NO'dan NO₂) reaktörlerde farklı ya da aynı basınç seviyelerine göre sınıflandırılır. Bazı teknolojilerde her iki kademe aynı basınç vardır; bunlar tekli (single) basınçlı sistemlerdir. Diğer bazıları ise iki farklı basınçta çalışır, bunlar ikili (dual) basınçlı sistemlerdir. Kullanılan basınç düzeylerinin düşük, orta veya yüksek basınç olması da sonucu önemli ölçüde etkilemektedir. En yaygın kullanılanlar orta ve yüksek basınçlı dual sistemlerdir. Yüksek basınçlı tekli sistemler de oldukça yaygın uygulanmaktadır. Emisyonlar bakımından bu sınıflandırma önem taşımaktadır.

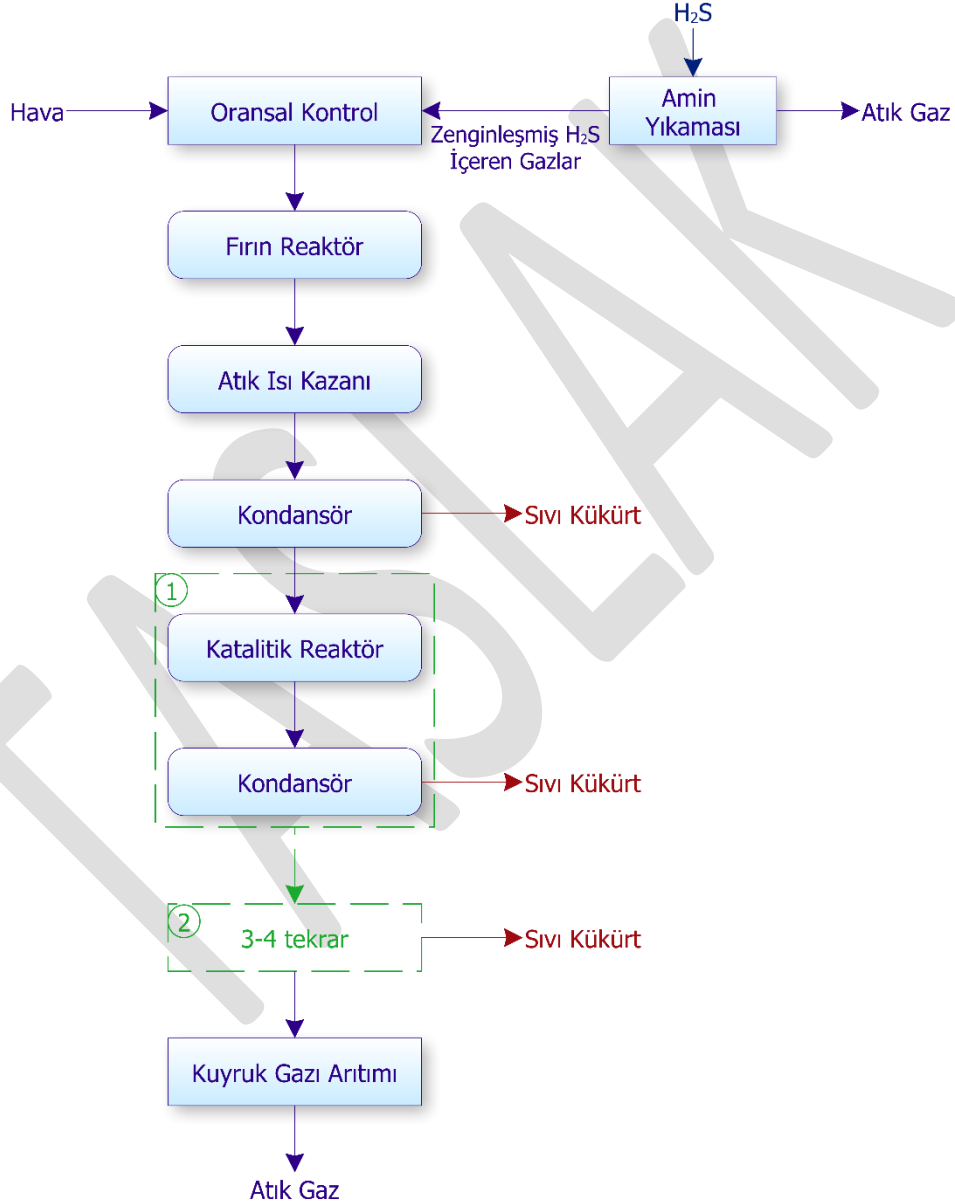

2.4. Claus (Klaus) Prosesi

Claus prosesi gaz haldeki H_2S 'i, elementel kükürt haline dönüştüren bir kimyasal işlemdir. Özellikle doğal gaz arıtma ve petrol rafinerilerinde kükürt giderme işlemleri sırasında oluşan H_2S gazının değerlendirilmesi için kullanılır. Temel üretim reaksiyonu,

şeklindedir. Şekil 4'te bir Claus tesisi akım şeması verilmektedir.

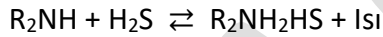
Şekil 4. Claus prosesi ile elementel kükürt elde edilmesi

Doğal gaz içinde çoğunlukla H_2S şeklinde bulunan RSC, ham petrol içinde daha farklı organik formlarda da olabilmektedir. Rafinerilerde petrolün farklı distilasyon ürünlerinde kalan bu

bileşikler, katalitik olarak yüksek basınç ve sıcaklıktaki reaktörlerde hidrojenle birleştirilerek H₂S şeklinde uzaklaştırılır. Ağır yağlarda ve residü içinde kalan kükürtlü bileşikler ise, bu maddelerin daha hafif fraksiyonlara parçalanması işlemleri sırasında (kraking işlemi) H₂S haline dönüşmektedir. Normal rafinasyon koşullarında gaz halde bulunan H₂S, atık gaz akımlarında toplanarak rafineri yakıt gazına karışır. Yanma sonrasında yüksek SO₂ emisyonuna neden olur. Bundan kurtulmak ve elementel kükürt elde edebilmek için Claus tesisi kurulması söz konusudur. Claus prosesi, bileşiminde yeterli H₂S bulunan birçok gaz ve atık gaz için de uygulanabilir. Böylece çeşitli endüstrilerden gelen farklı kompozisyondaki gazlardan (petrol rafinerilerinde H₂S gazını absorplayan gaz yıkayıcı ünitelerden gelen solventlerde, demir ve çelik endüstrisi yüksek fırınlarında, kömür gazlaştırma, metalürji tesislerinde, kok fabrikalarında farklı içerikteki gazlar gibi) da elementel kükürt elde etmek mümkündür. Ayrıca petrol rafinerilerinde veya başka endüstrilerde gaz ortamı dışında atık sular da çözünmüş halde H₂S bulunabilir. Bu sulardan buhar distilasyonu ile H₂S gazı ayrılarak da gaz H₂S kaynağı elde edilir.

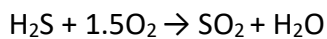
Bazı durumlarda atık gazlar amin absorpsiyonu ile önceden H₂S'ten temizlenir. Daha sonra aminde ayrılarak H₂S yönünden zenginleştirilmiş olur. Bu işlem baca gazı desülfürizasyonu proseslerinden biridir.

Gaz akımlarındaki H₂S organik bir amin eklenmiş su ile yıkanarak tutulabilir. Zayıf bir alkali olan (örneğin R₂NH) amin çözeltisi, zayıf asit niteliği taşıyan H₂S ile,

reaksiyonu gereğince birleşir. Bu esnada H₂S ile aynı şekilde CO₂ de tutulur. R köküne göre dietanolamin (DEA), monoetanol amin (MEA), metildietanol amin (MDEA) gibi organik bileşikler kullanıldığında, bu sıraya göre artan yüksek reaktivite ve CO₂ ile daha az yan reaksiyon verme başarısı ortaya çıkar. Daha sonra amine bağlanan H₂S amin rejenerasyonu sırasında düşük basınçta ve daha yüksek sıcaklıktaki bir üniteye tekrar serbest halde elde edilir. Bu sırada H₂S konsantre de edilmiş olur. Çünkü Claus prosesine giren gazlarda en az % 25 H₂S olması istenir. Bu sağlanamıyor ise kükürt elde etmek üzere başka prosesler önerilmektedir.

Claus reaktörüne uygun miktarda SO₂ sağlamak üzere öncelikle H₂S gazının bir kısmı yakılmalıdır.

Oksitlenen H₂S miktarı toplamın üçte biri kadar olup, bu amaçla verilen yanma havası bir akım düzenleme vanası ile verilmek suretiyle reaksiyon düzeyi kontrol edilir.

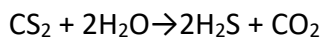
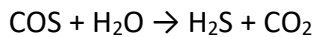
Claus reaktöründe 1.5 bar basınç ve 1000 °C sıcaklık vardır. Bu sıcaklıkta termal parçalanma ile H₂S gaz halinde elementel kükürt haline dönüşür. Katalizör gerektirmeyen bu reaksiyon verimi giren gaz içindeki H₂S'in % 70'inin elementel kükürt oluşturmasını sağlar.

Reaktörü terk eden sıcak gaz, buhar elde etmek amacıyla atık ısı kazanından geçirilir. Bu sırada kendisi de soğumuş olur. Daha fazla soğutmak için gazlar ikinci bir eşanjöre verilir ve yine buhar elde edilir. Gazlar yeterince soğuduğunda bir kondansörde ürün kükürt (S) sıvı hale geçer ve gazlardan ayrılır.

Kondansörden çıkan gazlarda hala önemli miktarda reaksiyon girdileri vardır. Bu nedenle gazlar önce tekrar ısıtılıp ilk katalitik reaktöre girer. Bu reaktör 305 °C sıcaklıkta çalışan ve H₂S→S dönüştürme verimi ilk girişteki kükürdün yaklaşık % 20'si kadar olan bir termal reaktördür. Çıkan gazlar soğutularak bir kondansörde sıvı kükürt elde edilirken, bir yandan da buhar üretilmiş olur. Sıvı kükürt ayrılarak ürün deposuna gider. Çıkan gazlar ise yeni bir reaktöre gönderilir. Bu reaktör katalitik bir reaktördür. Bu ilk katalitik reaktörden sonra ilave katalitik reaktörler tekrarlanır. İlk ikisinden sonra üçüncü adımda aynı mantıkla çalışacak şekilde bir reaktör daha eklenir. Tesise ilk giren H₂S gazının içindeki kükürdün; katalitik olmayan ilk adımda % 70'i, ikinci (katalitik) reaktörde % 20'si, üçüncü ve dördüncü (katalitik) reaktörlerde sırasıyla % 5 ve % 3'ü elementel kükürt haline dönüştürülür. Böylece tesisin toplam H₂S → S dönüştürme verimi % 98'i bulur. Kalan ve "kuyruk gazı" adı verilen atık gazlarda hala önemli miktarda kükürtlü gaz kirleticiler vardır. Bu kirleticilerin emisyon kontrolü, ya insineratörde bu gazları yakarak, ya da başka DeSO_x (desülfürizasyon) yöntemleri ile arıtılarak yapılır.

Yeni tesisler için yukarıda anlatılan bu proses sistematığı, eski tesislerde sadece bir katalitik olmayan ve bir de tekli katalitik reaktör kullanımıyla yapılmaktadır. Çevresel endişelerle, bu eski ve çalışır haldeki tesislere retrofit (sonradan ekleme) ile birer katalitik reaktör daha eklenmektedir. Aksi halde atık gazlarla emisyonları DeSO_x ile çözmek gerekli olmaktadır. Giriş gazlarında amonyak ve hidrokarbonlar varsa (ki rafinerilerdeki atık sudan gelerek önemli konsantrasyonlarda bulunabilirler) bu durumda fırınlarda özel tasarımlarla eklenen brülörler yardımıyla tam yanma ile yakılarak yok edilir. Fırın şeklindeki bu reaktörlerin sıcaklığını yükseltmek üzere, ayrıca reaktöre giren gaz hacmini azaltabilmek için hava yerine saf oksijenin kullanıldığı reaktörler tasarlanmaktadır.

Katalitik reaktörlerde, katalizör olarak gözenek çapı 8 mm kadar olan gözenekli alümina (Al₂O₃) kullanılır, böylece reaksiyon yüzeyi arttırılmış olur. Bu katalizörler, yanma sırasında yarı oksidasyon ürünleri olan karbonil sülfür (COS) ve CS₂ gibi gazları hidrolizleyerek ve yeniden H₂S'e dönüştürerek H₂S kaybını engeller.

Alümina dışında daha uzun ve dayanıklı TiO_2 (titanyum dioksit) katalizörleri de kullanılır. TiO_2 katalizörleri COS ve CS_2 hidrolizlemede çok daha verimlidir. Atık gazdaki ve üretilen sıvı kükürt ürünü içindeki gazlar doymunluk düzeyinde bulunduğu için çıkışta sıyırılarak bacaya verilen çok miktarda gaz kirleticileri içerirler.

TASLAK

3. EMİSYON KAYNAKLARI

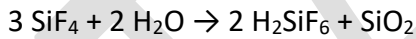
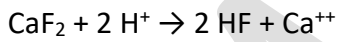
3.1. Sülfürik Asit Üretiminden Kaynaklanan Emisyonlar

Sülfürik asit tesislerinde CO₂, SO_x, NO_x gazlarının emisyonları önem taşır. Bunlardan SO_x ve H₂SO₄ damlacıklarının oluşturduğu asit sisi emisyonları bu sektöre ait özgün emisyonlardır. Asit damlacıkları, tesisten kaçan asit, SO₃'ün atmosferde su buharı ve damlaları ile asit oluşturması ve sıvı damlalarda absorplanan SO₃ ile oluşur.

Baca gazlarının içerdiği SO₂ havaya ilk karıştığı noktadan itibaren SO₂→SO₃ dönüşüm reaksiyonları devam eder, bu da baca gazına bakıldığında dumanlı görüntü verir. Su damlacıkları ile beraber her iki kükürtlü gaz, asit damlacıkları halinde çevreye yağar. Sülfürik asit tesisleri çevresinde maksimum SO₃/SO₂ oranı önemlidir. Atmosferin yere yakın ilk 1-2 km'sindeki termal ve aerodinamik tabakalaşmalar, nem, rüzgar, güneşlenme, türbülans vb. doğal özellikler de asit yağışının önemini arttırabilir. Bu yüzden asit tesisi baca yüksekliği hesabının emisyon büyüklüğü ve gaz dispersiyon özellikleri de göz önünde tutularak iyi yapılması şarttır.

3.2. Fosforik Asit Üretiminden Kaynaklanan Emisyonlar

Fosforik asit üretiminden havaya atılan en önemli kirletici emisyon parametresi florürlerdir. Asit ile fosfat kayası reaksiyonları arasında:

uyarınca üç adımda hidrosilisik asit oluşur. Hidrosilisik asit sıcak ortamda gaz haldeki florürlü kirleticilere parçalanır:

Her ne kadar dihidrat prosesinde kayanın asitlendirilmesi sırasında açığa çıkan ısı bu sonuncu reaksiyon için yeterli olmasa da; seyreltik asit (%26-32 P₂O₅) deriştirilirken vakum evaporatörde yeterince düşük basınç/yüksek sıcaklık vardır. Bu nedenle florosilisik asit parçalanarak florürlü gaz kirleticileri oluşabilir.

Hemihidrat prosesinde ise en fazla florür gazı asitle kayanın muamelesi sırasında meydana gelir. Dolayısı ile soğutucu çıkış gazında florürler bulunur. Hava geri devirli soğutucu varsa, bunun gaz çıkışında yıkanıp florürlerin arıtılması gereklidir.

İkinci önemli hava kirletici parametre tozdur. Bunlar doldurup boşaltma, transfer, öğütme gibi işlemlerden kaynaklanır.

3.3. Nitrik Asit Üretiminden Kaynaklanan Emisyonlar

Nitrik asit absorberi temel emisyon kaynağı olup çıkışından havaya sürekli emisyon salımı gerçekleşir. Bu emisyonlar NH_3 , nitrik asit buharı, NO_x , NO_2 ve NO 'tir. Atık gaz debisi ve içeriğindeki kirleticiler kullanılan prosese göre farklılık gösterebilir. Yanma ortamının basınç ve sıcaklığı, katalizörün türü/yapısı ve kullanım ömrüne kıyasla yaşı, brülörlerin seçimi vb. birçok faktöre bağlı olarak yanma gazları ile birlikte değişen oranlarda N_2O (nitröz oksit) ortaya çıkabilir.

Sıvı amonyak içinde tipik olarak %0,2 oranında bulunan su, amonyak buharlaştırılırken buharlaştırıcıda birikir. Aralıklarla yapılan blöflerle temizlenirken de bir miktar amonyak açığa çıkar.

Nitrik asit üretiminde amonyak kaçakları pek sık görülmesine de bu kaçaklar meydana geldiği takdirde ciddi tehlike kaynağı olabilir. Boru hatları, transfer ekipmanları, korozyona bağlı delinmeler, vb. nedenlerle olabilecek kaçaklar işletmeler tarafından izlenmelidir.

Hava/amonyak karışımları hazırlanırken patlama risklerine özen gösterilir. Nitröz gazının (N_2O) yarattığı ek bir risk, soğutmalı bölgelerde birikebilen amonyanın nitrit/nitrat bileşiminde tuz çökeltileri yapabilme olasılığıdır. Bunlar patlama riski taşırlar, bu yüzden de oluşabilecekleri yerlerin periyodik olarak yıkanmak suretiyle riskin giderilmesi sağlanır.

3.4. Claus Tesisinden Kaynaklanan Emisyonlar

Claus proseslerindeki iki önemli emisyon kaynağı; ilk proses girdisi olan H_2S 'in amin yıkaması sonrası oluşan atık gazlar ve proses sonundaki kuyruk gazı emisyonlardır. Buralarda oluşan emisyonlar ağırlıklı olarak kükürtlü bileşiklerdir. Emisyon miktarları Claus prosesinin geri kazanım verimi ile ilişkilidir.

4. EMİSYON AZALTIM/KONTROL TEKNİKLERİ

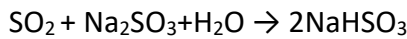
4.1. Sülfürik Asit Üretiminden Kaynaklanan Emisyonların Azaltım/Kontrol Teknikleri

SO₂ ve H₂SO₄ damlacık emisyonu, tesisteki absorpsiyon ünitelerinin verimi ve H₂SO₄/oleum ürününün buhar basıncının artması ile artar. İyi tasarlanmış absorpsiyon sistemleri; gazın hızı, dolgu kulelerde dolgu malzemesinin yapısı ve dizilimi, asitin absorberdeki dağılımı, asidin sıcaklığı gibi özellikler yönünden daha az emisyonu açar. Absorber çıkışında gazlar, asit damlacık tuzaklarından geçirilmelidir. Bunlar tel örgü pedler veya mum filtreler şeklinde olabilir.

Ayrıca toz çıkışını engelleyen elektrostatik filtrelerin ve kurutma ekipmanlarının verimleri de önemli emisyon kontrol parametreleridir. Benzer şekilde bazı işletme parametreleri (gaz içeriğindeki O₂, SO_x vb. maddeler, katalizör bölgesindeki gaz hızı, soğutma yapıları, işletme basıncı, kaçaklar, sıcaklık vb.) asit ve SO_x çıkışını etkiler. Bütün bu sayılanların minimum atık ve kaçak oluşacak şekilde optimizasyonu yapılmalıdır. Ancak iyi bir işletmeden bile önemli emisyonlar çıkar. Bunun için ilave tedbir almaya gerek vardır. Bu amaçla aşağıdaki kontrol teknikleri uygulanabilir:

- Tekli absorpsiyon yetmiyorsa (çıkış gazında %6 veya üstünde SO₂ kalmışsa) ikincil absorber kullanılır. İkincil absorberde zayıf H₂SO₄ elde edilir ve geri devredilir. Bu işlem sırasında ilave bir konverterde oksidasyon (aktif karbon oksidasyonu, H₂O₂ oksidasyonu gibi) yapılması söz konusu olabilir. Bu işlem ek bir maliyet veya giderilecek yeni atıklar yaratmaz.
- Çıkan baca gazları yıkanarak boru ucunda arıtma teknikleri kullanılabilir. Bunlar kullanılan kimyasalı geri kazanıp kazanmama opsiyonlarına bakarak, ya tek geçişli yıkama (non-rejeneratif proses) veya geri kazanımlı (rejeneratif) proseslerdir.
- Sodyum sülfat yıkaması (Wellman – Lord Prosesi):

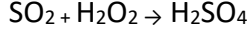
Tek absorpsiyon yapan sülfürik asit tesislerinde termik santral ve Claus tesislerinde kullanılabilir. Wellman-Lord yıkamasında Sodyum sülfat kullanımı

şeklinde. Bu reaksiyonda sağ taraftaki sodyum bisülfat bakımından zenginleşen yıkama suyu cebri sirkülasyonlu evaporatörlere alınır. Evaporatörden ise SO₂'ce zengin bir gaz akımı çıkar. Bu gaz asit tesisine geri döndürülür. SO₂ ile prosese giren kükürdün az bir kısmı ise (%10-20) sodyum sülfat haline geçerek yıkama suyunda kalır. Bu sulu çözeltinin yan ürün veya atık halinde uzaklaştırılması gerekir.

- Peroksit Yıkaması (Dupont prosesi):

SO₂ içeren atık gaz akımı ters akım prensibine göre çalışan dolgu kuleli bir yıkama kulesinde seyreltik sülfürik asit ve H₂O₂ (hidrojen peroksit) karışımı ile yıkanır.

Bu reaksiyona alternatif olarak peroksit oksidasyonuna çok benzeyen başka oksidasyonlu yıkama sistemleri de vardır.

- Amonyaklı Yıkama:

Tek geçişli ve non-rejeneratif bir prosestir. Sonuçta atık gaz içindeki SO_x, amonyak ile amonyum sülfata dönüşür. Amonyum sülfat gübre sektörüne verilebildiği ölçüde yararlı olabilir. Aksi halde uzaklaştırılması ve arıtımı gereklidir. Bunlardan başka NaOH, Ca(OH)₂, Mg(OH)₂ gibi alkalilerle de SO_x yıkaması olabilir.

- SO₃ ve Asit Dumanı Giderimi:

Fiber dolgulu ped tipi sis önleyiciler (demister) kullanılarak yapılır.

4.2. Fosforik Asit Üretiminden Kaynaklanan Emisyonların Azaltım/Kontrol Teknikleri

Seçilen proseste hangi ünite de florür emisyonları oluşuyorsa, o noktaya gaz yıkayıcıları konulmalıdır. Yıkayıcıdan çıkan atık suyun kireç ile nötralize edilmesi, böylece sudaki florürlerin kalsiyum florür halinde çökeltiye veya filtre edilerek sudan ayrılması sağlanmalıdır.

Toz emisyonlarının azaltılması için hammaddelerin taşınması ve depolanması işlemlerinde; kapalı sistem konveyörlerin kullanılması, özel kaplamalı tanklarda depolanması ve öğütme işlemlerinde filtre sistemlerinin kullanılması gereklidir.

4.3. Nitrik Asit Üretiminden Kaynaklanan Emisyonların Azaltım/Kontrol Teknikleri

Nitrik asit üretiminden kaynaklanan baca gazı emisyonunun oluşumunu azaltmak amacıyla aşağıdaki önlemler alınabilir:

- Absorpsiyon kolonundan sonra emisyon miktarını azaltmak için suyla ileri absorpsiyon yapılması,
- Emisyon azaltımı için katalitik indirgeme kontrol tekniğinin kullanılması,
- Absorpsiyon kolonunun ardından sulu gaz yıkama ünitesi kullanılması,
- Proseslerde sıcaklığın ve basıncın en uygun işletme koşullarına göre ayarlanması,

- Oksidasyon ve absorpsiyon ünitelerinde oksijen miktarının yeterli miktarda olmasına dikkat edilmesi,
- Oksidasyon ve absorpsiyon ünitelerinin iyileştirilmesi.

Atık (kuyruk) gaz akımının NO_x açısından kontrolü,

- asit üretimi sırasında suyla absorpsiyonun süresini uzatarak (bu yolla yüksek basınçlı sistemlerde baca gazındaki NO_x seviyesi 100 ppm'in bile altına düşebilmektedir)
- selektif olmayan katalitik indirgeme yöntemi (NSCR) ile DeNO_x yaparak
- selektif katalitik indirgeme (SCR) ile
- sodyum hidroksitli su ile gazları yıkamak suretiyle

yapılabilir.

Bu yöntem önerileri arasında ilki yani asit üretim aşamasında suyla absorpsiyon yapılırken yıkama süresini uzatmak ve SCR ile DeNO_x metodlarının uygulanması bilinen en iyi yöntemlerdir. Vanadyum oksit ve alumina katalizör ile yapılan ve ardından yüksek verimlilikte bir absorpsiyonla süren bir DeNO_x stratejisi nitrik asit tesislerinde oldukça fazla kullanılmaktadır.

Diğer taraftan N₂O emisyonları bu sınırların ve tartışmanın dışındadır ve mutlaka bir kontrol sistemi gerektirir. Bu gaz bilinen en önemli sera gazlarından. İklim değişikliği tartışmalarının ilerlemesiyle nitrik asit ve azotlu gübre sektörlerinde N₂O gazının kontrolü konusu da önem kazanmıştır. Sadece 20-30 yıllık bir geçmişi olan bu konu halen emisyon kontrolü yönünden gelişme halindedir. N₂O giderimi; amonyak oksidasyonunu düşük sıcaklıkta yapan gelişmiş teknolojiler (örnek olarak demir zeolit katalizlemeli CR prosesi verilebilir) ile gerçekleştirilebilir. Bununla birlikte, birçok NSCR ve SCR ile DeNO_x yapılırken N₂O kontrolü da gerçekleştirilmektedir. İyi bir katalitik DeNO_x sistemi ile N₂O oluşumunu durdurmak ve %98-99 verime ulaşmak suretiyle emisyonları azaltmak mümkündür.

4.4. Claus Prosesinden Kaynaklanan Emisyonların Azaltım/Kontrol Teknikleri

Claus proseslerinde emisyon miktarları prosesin geri kazanım verimiyle ilgili olup, proses verimi arttıkça emisyon miktarları azalacaktır. En yaygın kullanılan emisyon azaltım tekniklerinden birisi kükürlü gazların aminli su ile yıkanmasıdır. Bu yıkamalar dolgu kolonlarda gerçekleştirilir. Amin yıkaması dışında sıvı redoks tipi yıkayıcılar da kullanılabilir. Redoks reaksiyonu yıkama sırasında metalik redoks katalizörü kullanılarak gerçekleşir.

Bir diğ er emisyon azaltım tekniğı de, çıkan gazların termal veya katalitik oksitleyici (gaz insinerat r ) içinde oksitlenmesidir. Böylece az miktarda kalmış olan H₂S varsa, bu da SO₂'ye dönüştürülerek atılır. Bu nedenle Claus tesisi baca gazları sürekli ölçüm yapılabilen SO₂  l  m cihazlarına sahip olmalıdır.

TASLAK

5. ÖLÇÜM VE İZLEME

5.1. Sülfürik Asit Üretiminden Kaynaklanan Emisyonlarda Ölçüm ve İzleme

Sülfürik asit üretimi tesislerinde ölçülmesi ve izlenmesi gereken kirleticiler kaynaklarına göre Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Sülfürik asit üretimi tesislerinde emisyon kaynakları ve izlenecek kirleticiler

Emisyon kaynağı (Ölçüm noktası)	İzlenecek kirleticiler	İzleme periyodu	Sürekli İzleme ¹
Enerji üretimi ²	Yakıt ve ısı gücüne göre belirlenir.		
Absorpsiyon kulesi bacası	SO ₂ Asit dumanı (SO ₃ /H ₂ SO ₄)	Periyodik + İzin	SO ₂
Metal cevherlerin kavrulması	Toz, özel toz emisyonları (As, Se, Cd, Hg), HCl	Periyodik + İzin	
Sülfür içeren gazların ya da sülfürün yüksek derecelerde yakılması, harcanan asitlerin çözünmesi, sülfat cevherlerinin ve piritlerin kavrulması	NOx	Periyodik + İzin	
Proses ventilasyon, sıvı ve gazların taşınması, kaçak emisyon kaynakları	TOK, UOB’ler (aldehitler, merkaptanlar, aminler, ve diğer sülfür içeren bileşikler)	Periyodik + İzin	
Harcanan asitlerin çözünmesi, demirsiz metal işlemede pirit kavrulması	TOK	Periyodik + İzin	

¹ EK-4’deki hükümlere de bakılmalıdır.

² EK-1A hükümleri uygulanır.

5.2. Fosforik Asit Üretiminden Kaynaklanan Emisyonlarda Ölçüm ve İzleme

Fosforik asit üretimi tesislerinde ölçülmesi ve izlenmesi gereken kirleticiler kaynaklarına göre Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Fosforik asit üretimi tesislerinde emisyon kaynakları ve izlenecek kirleticiler

Emisyon kaynağı (Ölçüm noktası)	İzlenecek kirleticiler	İzleme periyodu	Sürekli İzleme ¹
Enerji üretimi ²	Yakıt ve ısı gücüne göre belirlenir.		
Fosfat kayasının asitleşme işlemi	HF, SiF ₄	Periyodik + İzin	
Soğutma havası	HF	Periyodik + İzin	
Fosfat kayasının öğütme ve taşıma işlemi	Toz	Periyodik + İzin	
Duman yıkayıcılar	HF	Periyodik + İzin	

5.3. Nitrik Asit Üretiminden Kaynaklanan Emisyonlarda Ölçüm ve İzleme

Nitrik asit üretimi tesislerinde ölçülmesi ve izlenmesi gereken kirleticiler kaynaklarına göre Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Nitrik asit üretimi tesislerinde emisyon kaynakları ve izlenecek kirleticiler

Emisyon kaynağı (Ölçüm noktası)	İzlenecek kirleticiler	İzleme periyodu	Sürekli İzleme ¹
Enerji üretimi ²	Yakıt ve ısı gücüne göre belirlenir.		
Asit absorpsiyon kolonu	NO _x	Periyodik + İzin	NO _x
Sistemi başlatma kapama aşamaları	NO _x	Periyodik + İzin	
Amonyak oksidasyonu	NO _x	Periyodik + İzin	

¹ EK-4’deki hükümlere de bakılmalıdır.

² EK-1A hükümleri uygulanır.

5.4. Claus Prosesinden Kaynaklanan Emisyonlarda Ölçüm ve İzleme

Claus prosesi tesislerinde ölçülmesi ve izlenmesi gereken kirleticiler kaynaklarına göre Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Claus prosesi tesislerinde emisyon kaynakları ve izlenecek kirleticiler

Emisyon kaynağı (Ölçüm noktası)	İzlenecek kirleticiler	İzleme periyodu	Sürekli İzleme ¹
Proses bacası	SO ₂ , H ₂ S	Periyodik + İzin	SO ₂ , H ₂ S

¹ EK-4’deki hükümlere de bakılmalıdır.

6. KAYNAKLAR

- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2009. Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği.
- IPPC (Integrated Pollution Prevention and Control), 2007. IPCC Reference Document on Best Available Techniques for the Mancufature of Large Volume Inorganic Chemicals – Ammonia, Acids and Fertilizers.
- TA LUFT, 2002. “Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit”, Almanya Hava Kirliliği Kontrolü Teknik Talimatnamesi - TA Luft.

TASLAK